

DIALECTOLOGIA ȘI PRAGMALINGVISTICA

0.1. Textul de față reprezintă varianta, completată, a unei secțiuni din articolul *Textele orale în registru dialectal ca bază de date pentru exegeze lingvistice*, publicat în volumul omagial *Ion Coteanu – In memoriam* (cf. Dumistrăcel 2014).

0.2. Baza generală de date pentru studiul de față, folosită pentru analize și în contribuțiile la care trimitem în continuare, este reprezentată de culegerile de *texte orale în registru dialectal*, din cadrul proiectelor naționale „Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni” (în continuare: NALR) și „Arhiva fonogramică a limbii române” (AFLR). În prima secțiune din Dumistrăcel 2014 am investigat rezultatele utilizării textelor orale pentru cunoașterea sintaxei graiurilor (Magdalena Vulpe, 1980; Sabina Teiuș, 1980), iar secțiunea pe care o reluăm aici a fost urmată de evaluarea aceleiași surse din perspectiva componentei etnolingvistice, considerată utilă pentru redactarea articolelor din forma actualizată și unificată (sub raportul normelor tehnice) din ediția în lucru a *Dicționarului limbii române* al Academiei.

0.3. Tot în articolul citat anterior, am reluat discuția cu privire la sintagma, devenită tradițională, de „*texte dialectale*”; obiecția este că adjectivul respectiv caracterizează doar una dintre trăsăturile textelor publicate în urma înregistrărilor din anchetele dialectale. Ținând seama de elementele de bază ale întreprinderii, suntem, de fapt, în prezența unor *texte orale* (de vreme ce se înregistrează un anumit «canal», vorbirea), ce trebuie recunoscute, din punctul de vedere al «mesajului», ca *etnotexte*, respectiv *sociotexte*, și, numai în ceea ce privește «codul», ca *texte dialectale*, trăsături cărora li se poate adăuga, pentru faza publicării, caracteristica de *texte transcrise fonetic* (cu trimitere la Dumistrăcel 2002: 12-13).

1. Studiarea comunicării: premise

1.1. La publicarea primului volum de așa-numite „*texte dialectale*” (în continuare: TD) din literatura română de specialitate, promotorul acestei activități, Emil Petrovici, scria că „...tocmai pentru studiul pe teren al fenomenelor de sintaxă este destinat acest volum”, prin „adunarea de *texte dialectale*” (Petrovici 1943: VI). Viziunea aceasta a fost depășită atunci când, pe aceeași bază documentară, este studiată, performant, problematica unor alte zone ale vorbirii, de exemplu atunci când interesul se îndreaptă spre comunicare. Este meritul unor specialiști de a fi recunoscut, doar în linii

generale (sau, de fapt, numai de a fi intuit), specificul activității desfășurate de cercetători dialectologi, adică ce anume reprezintă interacțiunea lingvistică aflată la baza publicării textelor înregistrate de aceștia, aspect uneori prea puțin conștientizat (sau măcar „proclamat”) chiar de către dialectologi.

1.2. O anchetă lingvistică proiectată corect și bine condusă nu a fost încă, în niciun caz, la noi, o înregistrare cu aparatura mascată (experimente de gen au fost întreprinse de dialectologi francezi și germani) și, mai ales, nici o simplă prelevare de material de la o așa-numită „mașină de vorbit” dialectal. Această activitate reprezintă o formă specială de comunicare, și anume una privitoare la modul cum se comunică într-un anumit mediu, asupra anumitor teme, cu vorbitori de clase diferite privind capacitatea lor de a accepta o „convenție” de lucru și de a o pune în acțiune cu un investigator aparținând unui alt mediu intelectual și profesional, a cărui preocupare nu se limitează doar la trăsăturile variabilei diatopice, ci are în vedere și manifestări ale variabilelor diastratice și diafazice. Am analizat aceste aspecte ale cercetării dialectologice într-o monografie, publicată în colaborare, în care am studiat problematica *anchetei dialectale* (în continuare: AD) *ca formă de comunicare*. Pornind de la imperativul necesității de a interpreta rezultatele ce țin seama de însăși metodologia investigației, am insistat asupra unor componente esențiale, printre care considerarea cadrului sociocultural al întreprinderii, statutul partenerilor la acest act de comunicare și relațiile dintre aceștia, desfășurarea practică a demersului, respectiv analiza valorii rezultatelor AD în funcție de factorii numiți, aspecte asupra cărora nu considerăm necesar să revenim aici; cf. Dumistrăcel et alii 1997 (passim), unde am apelat și la constatări din studii, semnate de numeroși lingviști români, începând cu Sever Pop, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales* (1927), urmat de B. Cazacu (1957), Marius Sala (1957), Teofil Teaha (1970) sau Magdalena Vulpe (1971), referitoare la comentarii ale vorbitorilor asupra materialelor înregistrate în anchetele dialectale. Or, studiile din această categorie, examinând, cu subtilitate, prestațiile subiecților înregistrați și relațiile dintre interlocutori pe parcursul AD, au ca preocupare subiecte din zona pragmaticii (vezi, de altfel, pe alt plan, și constatări făcute de Ionescu-Ruxăndoiu 1999: 14-15).

1.3. Prezentarea unor aspecte ale AD din această perspectivă, pe baza textelor „dialectale”, publicate între timp, le datorăm Ilenei Vântu, care se ocupă de un tip particular al conversației, acela dintre anchetator și subiectul

din anchetă. Într-un prim articol, pe bază de exemple din seria de TD pentru Oltenia și Muntenia, ținând de AFLR, dar și dintr-un volum de texte din zona Bistrița-Năsăud, autoarea citată ajunge la concluzia că forma de comunicare dintre cei doi interlocutori nu ar fi un dialog propriu-zis, ci ar reprezenta un caz de „comunicare dirijată”, interesul investigației îndreptându-se asupra cantității de informație solicitată și, apoi, primită (Vântu 1991: 115, 119). În cel de al doilea articol, autoarea, preocupată de competența comunicativă reflectată (de data aceasta) de „dialogul” dintre lingvistul dialectolog și subiectul din AD, urmărește, pe bază de exemple din T.DIAL.M., III, expresii ale competenței comunicative, manifestată prin reacțiile subiectului anchetat, selectând mărci lingvistice a două situații de comunicare: subiectul este conștient cu privire la diferențele dintre limbajul său și cel al anchetatorului sau le ignoră (Vântu 1992: *passim*).

1.4. Paralel, și din perspectiva informatizării atlaselor lingvistice regionale românești, pot fi evaluate înseși posibilitățile de interpretare multiplă a rezultatelor anchetelor pe care le oferă sistemul codat de semnalizare, din programul ALR și NALR, cu privire la elementele reprezentând diferite tipuri de variație din programul atlaselor respective (Dumistrăcel et alii 2008: *passim*). La acest din urmă aspect evaluarea ține seama de faptul că elemente ale respectivelor coduri impun lectura răspunsurilor de pe hărți și din textele orale tot așa cum, pe portativul unei piese muzicale, semnele grafice convenționale de tipul *bemol* sau *diez*, de exemplu, cer coborârea, respectiv urcarea cu un semiton a unei note.

Dacă asemenea comparație poate șoca, atunci să ne reamintim faptul că, din domeniul muzicii chiar, printre semnele convenționale din transcrierea fonetică indicând elemente ale paraverbalului (ritmul) în ceea ce privește pronunțarea unui cuvânt sau a unei secvențe discursive, au fost împrumutate simboluri referitoare la tempoul muzical „lento” (cu grafia [L]) sau „allegro” ([AL]).

2. Orientarea spre pragmatică: obiective, viziune, limite

2.1. Un început pentru literatura românească de specialitate referitor la analiza conversației din perspectivă pragmatică pe baza vorbirii populare i-l datorăm Sandei Golopenția-Eretescu, care a întreprins o anchetă-experiment, cu înregistrarea unor discuții mai mult sau mai puțin libere, pe o tematică variată, ale unui grup de vorbitori dintr-o așezare rurală, realizând un studiu ce cuprinde numeroase observații de natură

metodologică și orientări privitoare la teoria domeniului (Golopenția-Eretescu 1979: *passim*), o contribuție insuficient luată în considerare de lingviștii care s-au ocupat ulterior de pragmatica actului conversațional: studiul respectiv nu este citat în niciunul dintre exegezele la care ne referim în continuare (pentru rezultate ale viziunii de abordare a autoarei citate, cf. Dumistrăcel et alii 1997: 51, 136).

2.2. Dedicată tot conversației este o cercetare fundamentală referitoare la folosirea textelor „dialectale” ca material lingvistic pentru analiza pragmatică, publicată de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu; volumul se intitulează *Conversația. Structuri și strategii* (ediția I, 1995, iar a doua, „revăzută”, 1999). Autoarea și-a propus să ofere „sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite” (subtitlul volumului), iar un prim aspect de interes pentru trecerea în revistă de față îl constituie creditarea (relativă) a textelor în discuție în raport cu cele „obținute artificial”, „fabricate sau elicitate”, respectiv cu cele reprezentând „forme «rituale» de comunicare” (de tipul interacțiunii lingvistice didactice, sau a celei dintre medic și pacient). Aceasta nu înseamnă că, pentru autoare, textele „dialectale” ar putea fi cotate drept tipul optim de material documentar pentru analiza pragmaticii comunicării.

Trecând peste criticile aduse corpusurilor de profil (pe care, însă, le vom aminti într-un paragraf următor, dat fiind faptul că acestea au fost preluate, deloc transparent, într-un articol recent, de o altă autoare; cf. § 2.4), valențele de studiu ale TD pentru cercetarea pe care a realizat-o Liliana Ionescu-Ruxăndoiu sunt convingător dovedite de subtilitatea de interpretare favorizată de exemplele selectate și analizate în scopul ilustrării conceptelor abordate, cum sunt «comunicare orală și scrisă», «pragmatică», «conversație» etc.; mențiuni aparte se impun (referitor la „nivelul microstructural”), în ceea ce privește discuțiile despre formele de deixis, ca și despre strategiile politeții (Ionescu-Ruxăndoiu 1999: 84-117). În sfârșit, și trecând, iarăși, peste insuficiențe atribuite lipsei unei programări adecvate *ab initio* a înregistrării de TD din perspectiva „interpretării de ordin pragmatic” (p. 119), extragem câteva calități care sunt recunoscute de autoare corpusului folosit: ilustrarea caracterului „de universalii al unor forme de organizare a conversației” și al unor „proceduri și strategii comunicative”, ca și posibilitatea de a formula „sugestii de ordin metodologic” (p.118). În aceste condiții, este greu de găsit, de fapt, alternativa documentară optimă, excluzând, bineînțeles, un corpus ideal (încă inexistent), pe care l-ar putea constitui o antologie-mamut a tuturor textelor ilustrând conversația în limba

română, din diferite stiluri și limbaje funcționale, cuprinzând beletristica de factură cultă și populară, conversația relatată din genul epistolar sau din discursul didactic, inclusiv din cel catihetic al cultului ori din discursul jurnalistic etc.

2.3. Față de monografiile care au avut ca obiect cercetarea sintaxei graiurilor populare (cf. § 0.2), precizia necesară asupra perspectivei de studiu din care sunt utilizate TD ca material documentar, tot pentru investigarea pragmaticii comunicării, se găsește chiar în titlul unei cuprinzătoare lucrări semnate de Magdalena Manu Magda. Autoarea și-a propus ca obiect de studiu „româna vorbită regional”, iar baza sa documentară este deosebit de extinsă: pe lângă cele reprezentând înregistrări proprii și texte inedite din AFLR, sunt luate în considerare toate culegerile de TD publicate în ultimele decenii, mai puțin volumele (trei la număr) din seria Moldova și Bucovina! Trebuie subliniată o caracteristică, avantajoasă, a acestei investigații: abordarea pragmaticii comunicării din perspectivă comparativă interculturală (prin examinarea problemelor abordate și în texte orale în limba germană). Principala rezervă a autoarei față de TD de tip „clasic” o reprezintă faptul că anchetele pentru înregistrarea acestora nu au fost orientate pragmatic, ceea ce ar presupune, printre altele, de exemplu, „o atitudine pragmatică din partea anchetatorului”; autoarea susține necesitatea „pragmatizării dialectologiei”, prin accentul pus pe considerarea funcției comunicative a dialectului (Manu Magda 2003: 44).

Evident, ne putem imagina anchete cu orientarea numită (și) în mediul dialectofon, dar acest interes de studiu nu poate însemna însăși reorientarea *ad-hoc* a dialectologiei. Considerăm că anchetele proiectate „pragmatic” ar reprezenta doar un tip de anchete-experiment, pentru un corpus demonstrativ privind performanța în materie; etno- și sociotextele orale în cod dialectal trebuie să reflecte vorbirea naturală, urmând ca, pe baza lor, să fie extrase trăsăturile relevante din perspectiva pragmaticii la acest nivel.

Programat prin excelență „pragmatic”, dar unidirecționat, este discursul publicitar, urmărind performanța prin empatie, seducție și incitare, cu enunțuri ale unui emițător omniscient, modelate cu punerea în operă, preponderent, a funcției conative a limbajului, și care se caracterizează, practic, prin absența feedback-ului *verbal* (dinspre un destinatar).

În ultimă instanță, viziunea realistă pe acest teren, măsura lucrurilor, este cea la care trimite însăși Magdalena Manu Magda, citându-l pe Emanuel

Vasiliu (*Introducere în teoria limbii*, 1992), care a susținut că, dat fiind „examenul sistematic și amănunțit, întreprins de dialectologi” din perspectiva relației semn – agent (obiectul pragmaticii), „suntem îndreptățiți să considerăm că întreaga dialectologie (independent de metodele concrete pe care le utilizează) reprezintă o abordare pragmatică a sistemului lingvistic” (*ibidem*, p. 44).

Oricum, independent de lipsa unei programări speciale, toate TD folosite i-au furnizat autoarei exemple semnificative pentru analiza a multiple aspecte ale pragmaticii comunicării, printre care, de exemplu, sunt remarcabile cele referitoare la „formulele inițiatore” (Manu Magda 2003: 113-122) și, în ansamblu, la schițarea tipului pragmatic al limbii române, chiar cu delimitarea unor caracteristici de natura geografiei lingvistice.

2.4. Un titlu provocator pentru tema acestei secțiuni îl constituie cel formulat de Rozalia Colciar: *Textul dialectal din perspectivă pragmatică*. Nu ne oprim asupra tezelor înregistrate și asupra analizelor întreprinse de autoare, deoarece, cu unele excepții (referirile la contribuții ale Elenei Dragoș), noutatea lor este relativă. Parcurgând textul articolului, avem, frecvent, impresia, justificată, a unui „djà lu”. Aceasta pentru că iese în evidență o serie de similitudini... frapante cu enunțuri pe care le găsim la Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, referitoare la corpusul de texte necesar cercetării, la alegerea pentru studiu a textelor „dialectale” și la specificul comunicării reflectat de acestea.

Câteva exemple.

[a] la Colciar:

„... lipsa unui corpus de date referitoare la studierea comunicării orale curente, spontane ne-a determinat să ne oprim asupra textului dialectal, care, deși nu oferă o imagine completă asupra mecanismelor reale ale procesului de comunicare, permite totuși punerea în evidență a caracterului de «universalii» al unor aspecte specifice, din perspectivă pragmatică”; „Desigur că datele din textele dialectale culese prin metoda anchetei pe teren nu pot avea același grad de relevanță ca și datele obținute prin conversațiile spontane. Comunicare provocată, textul dialectal are, cel mai adesea, aspectul unui monolog adresat, iar statutul anchetatorului, ca «outsider», este mai degrabă similar cu acela al auditorului decât cu cel al receptorului” (*op.cit.*, p. 233);

[b] la Ionescu Ruxăndoiu (deși în *Bibliografia* de la Colciar, *Textul*, figurează ediția din 1995 a lucrării publicate de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu,

cităm, ca și mai sus, după cea de a doua ediție a acestei autoare, care nu prezintă deosebiri față de prima):

„... o cercetare asupra comunicării orale curente – oricare ar fi orientarea ei teoretică – este dificil de realizat din cauza absenței unui corpus de texte adecvat”; „Corpusul utilizat în această lucrare este cel furnizat de câteva volume de texte dialectale, publicate după 1965”; „... textele culese prin metoda anchetei pe teren nu pot avea același grad de relevanță pentru determinarea caracteristicilor comunicării directe curente ca și datele obținute prin înregistrarea unor conversații spontane” [cu trimitere la distincții stabilite de Kerbrat-Orecchioni]; „... în interpretările propuse, ne-am străduit în permanență să ținem seama de natura particulară a raporturilor de comunicare stabilite în cursul anchetelor dialectale: comunicare provocată (și nu spontană), cu un *outsider...*”; „... statutul anchetatorului este mai degrabă similar cu cel al auditorului decât cu cel al receptorului...” (*op. cit.*, p. 9, 10); „folosirea materialului dialectal pentru analiza conversației... pune în evidență caracterul de *universalii* al unor forme de organizare a conversației...” (p. 118).

Notăm faptul că la studiul Lilianeii Ionescu-Ruxăndoiu, autoarea citată apelează direct doar atunci când face referire la specificul conversației ca obiect de studiu pentru pragmatică (Colciar, *Textul*, p. 234).

În plus, ceea ce atrage în mod surprinzător atenția referitor la poziția acestei autoare în raport cu cercetarea pe care o întreprinde este și o confuzie de planuri; pornind de la insatisfacții (reale sau conjuncturale) constatate la nivelul unor *materiale oferite de cercetările dialectologice*, Rozalia Colciar crede, în *Concluzii*, că vinovată de unele neîmpliniri privind oferta de interpretare ar fi însăși... *dialectologia!* Iată punctul său de vedere:

„Având drept obiect de studiu descrierea variabilității lingvistice pe axa diatopică, dialectologia, ca disciplină lingvistică, se confruntă cu necesitatea nu numai a reinterpretării materialului pe baza unor noi metode, ci și cu o lărgire a obiectului său cadru, respectiv de la tratarea onomasiologică, de tip clasic, la o abordare semasiologică, care să studieze sensul semnului lingvistic în legătură cu contextul structural în care el funcționează” (Colciar, *op.cit.*, p. 236; pentru relația dialectologie – onomasiologie – pragmatică, cf. Manu Magda 2003: 44).

Or, nu numai că nu putem aproxima, *pro domo*, obiectul preocupărilor dialectologiei (confundând-o cu abordări particulare ale *exegezei pe baza materialelor dialectologice* sau reducând-o la acest ultim aspect), dar nu putem pierde din vedere, în primul rând, faptul că proiecția onomasiologică constituie obiectul *hărților* lingvistice (dar există și texte *tematice* de acest profil), iar, în al doilea rând, realitatea că există și hărți consacrate semanticii,

o problemă discutată, într-un studiu special, de I. Mării, care comentează realizări de profil din atlasul regional al Banatului și din cel al Moldovei și Bucovinei (Mării 2002: 137-139).

Evident că nu este cazul să forțăm uși deschise și să ignorăm căi ce au dus la câștiguri exegetice; cartografiate, rezultatele cercetărilor dialectologice au furnizat teme (și continuă să preocupe) din perspectiva onomasiologiei (prin numeroase studii de tipul „Termeni pentru noțiunea de... în graiurile populare, pe baza ALR”), care implică, fără excepție, importante aspecte semantice, dialectologia, în ansamblu, neambiționând să se substituie onomasiologiei ori semasiologiei. Iar apelul la textele „orale” pentru cercetarea din perspectiva pragmaticei a dat rezultate viabile, dovedite de investigațiile la care ne-am referit anterior (§ 2.2 - 2.3).

3. Argumente pentru „reabilitarea” surselor de geografie lingvistică

3.0.1. Pe baza înregistrărilor din anchetele desfășurate, în cadrul proiectului național AFLR, cu un chestionar realizat ad-hoc, au fost selectate și publicate volumele la care trimitem prin siglele T.DIAL.O., T.DIAL.M., T.DIAL.D. și T.DIAL.B.N. (menționăm faptul că folosim siglele fixate în DLR 2006, I, partea a 3-a, *d - deînmulțit*). Materialele din volumele corespunzând primelor trei sigle au contingență cu proiectul NALR, prin aceea că înregistrările au fost făcute în localități ce reprezintă puncte de anchetă din rețeaua cartografică a atlasului regional al Olteniei, respectiv al Munteniei și Dobrogei, fiind folosiți, uneori, și subiecți (informatori) comuni pentru cele două serii de anchete (pentru atlas, respectiv pentru texte). Subsumat aceluiași program este și volumul de texte din zona Bistrița-Năsăud (T.DIAL.B.N.), fără raportare directă la rețeaua NALR.

3.0.2. În cadrul proiectului național NALR, conform căruia (după viziunea Petrovici, pentru *Atlasul lingvistic român II*) textele constituie o componentă propriu-zisă a unui atlas regional, au fost realizate volumele de profil din seria NALR. *Moldova și Bucovina* (cf. T.DIAL.M.B.). Pentru acest atlas, ancheta cu *Chestionarul* (în continuare: Q) și cea pentru înregistrarea de texte sunt direct legate, investigațiile fiind făcute de aceiași dialectologi, printre subiecți aflând-se toți, în câteva cazuri numai majoritatea celor care au dat răspunsuri la întrebările din chestionarul general și din chestionarele speciale.

3.0.3. În aceste condiții, referirea la toate volumele de TD realizate în cadrul AFLR și NALR, de cercetători implicați și în redactarea volumelor de

hărți, trebuie să țină seama de proiecția generală, de geografie lingvistică, și de metodologia de culegere a materialelor și de redactare a componentelor realizate; în absența acestei receptări, s-au produs (măcar) confuzii de evaluare.

3.1. În abordările de analiză (hiper)critică a TD din perspectiva pragmaticii comunicării la care ne-am referit anterior (§ 2.2-2.3) lipsește, de fapt, din partea exegeților, asumarea deschisă, ca problemă de principiu, a faptului că subiectul înregistrat în anchetele dialectale nu este un simplu robot cu reacții standard, practicând, invariabil, unul și același registru al unui discurs (eventual limitat), fie în ceea ce privește textele tematice, fie cele narative (nu este de exclus nici faptul că acest aspect a putut fi ignorat). Înseși posturile comunicative, diverse, și manifestările variate ale prestațiilor analizate în lucrările semnate de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și Magdalena Manu Magda impun considerarea unei asemenea realități. Pe de altă parte, putem observa că, în general (cu excepția citată în §1.3), nu s-a insistat asupra unui tip deosebit de texte, cele care reflectă dialogul, chiar cu statutul de replici inegale, dintre anchetator și interlocutorul său, iar „conversația dirijată” (nu de „extorcare”) este una din metodele clasice ale anchetei dialectale, în toate ipostazele ei, prin care aceasta câștigă în naturalețe, fiind preferată de unii dialectologi spre a evita, de exemplu, rigiditatea aplicării unui Q (cf. Dumistrăcel et alii 1997: 116-119).

Totodată, nu se ține seama nici de faptul că anchetatorul (oricare anchetator) ar fi numai decât un performer absolut din perspectivă maieutică; de exemplu, un specialist de talia lui Jean Séguy nu ezită chiar să-și prezinte propriile limite din acest punct de vedere, atunci când își schițează propria-i „fișă de anchetator” (pentru discuția asupra ansamblului problemei, cf. Dumistrăcel et alii 1997: 87-93).

Iată o observație privind inadecvarea prestației dialectologului: textele pe tema „Cum se taie porcul” publicate în T.DIAL.M., I și PORȚILE DE FIER au fost înregistrate exclusiv de la informatoare femei, ceea ce a dus, inițial, chiar la replici de genul „nu știu cum să vă povestesc”, „bărbații îl face, nu femeile”, „îl tăiem mai mulți oameni” (Hreapcă 1975: 143).

Și iată care pot fi relațiile dintre anchetatori și subiecți, propice obținerii celor mai performante manifestări ale comunicării reale; importantă este „integrarea” în comunitatea investigată, ce poate conduce chiar la schimbarea, treptată, a statutului partenerilor de comunicare; Marilena Tiugan a relatat următorul aspect: după ce i se adresează cu

„dumneavoastră!” și „dumneata!”, o informatoare de vârstă medie îi explică anchetatoarei motivele modificării de registru: „ ...dacă mai trăim împreună de mă obișnuiesc, încep și vă spun *tu!*... că nu pot eu multă vreme-așa, să spun *dumneata* mereu...; vă cunosc și sânteți copiii mei aproape” (Tiugan 1975: 155; în legătură cu schimbarea formulelor de adresare în cursul anchetei, ca „marcă” lingvistică a relațiilor dintre parteneri, cf. și Wagener 1988: 220).

3.2. Dacă ținem seama de caracteristicile generale ale realizării AD (cf. § 1.2), de tipologia, diversă, a subiecților ale căror discursuri au fost transcrise în volumele de TD publicate, ca și de „talentul” de comunicator al dialectologilor-anchetatori, dar mai ales de faptul că textele ce au stat la baza analizelor privind exigențele pragmaticii fac parte din programele complexe de geografie lingvistică la care ne-am referit (cf. § 0.2; 3.0.1-3.0.2), la orice investigație a „produselor” este obligatorie luarea în considerare a datelor tehnice, obiective, asupra acestora.

3.2.1. În primul rând, ne referim la existența, în deschiderea fiecărui volum de texte tipărit, a secțiunii intitulată „Prezentarea informatorilor pentru...” [se indică titlul și numărul volumului], cuprinzând caracterizări ale fiecărui subiect de la care s-au publicat texte: scurte date biografice, (eventuale) note aparte în ceea ce privește pronunția, tipul de vorbitor din perspectiva desfășurării înregistrării textelor (de ex.: „cooperant”; „rezervat”; „insistă pe amănunte”; „bun narator” etc.). Or, în analizele de pragmatică întreprinse pe baza seriilor de TD publicate, de care ne-am ocupat, acest cadru de evaluare a discursurilor individuale pare să fi fost ignorat cu desăvârșire.

Iată câteva fragmente din asemenea caracterizări, după T.DIAL.M.B. I/1:

[Z.A.A., 62 de ani] „Receptivă, inteligentă, foarte bună cunoscătoare a realităților rurale specifice, a obiceiurilor și tradițiilor locale. Povestește colorat, având un deosebit simț al limbii și dramatizând uneori narațiunea...” (p. LXI); [C.I., 52 de ani] „Foarte serios, sigur de sine, face descrieri tehnice închegate, esențiale; texte narrative bune, dar fără o anume culoare” (p. LXX); [C.N.Gh., 60 de ani] „Relatează degajat, în graiul local, stimulat de prezența magnetofonului și conștient de scopul anchetei. Descriere tehnică bine organizată, coerentă, cu interes pentru a furniza cât mai multe detalii” (p. LXXIV); „[S.I., 48 de ani] Fără talent narativ propriu-zis; expunerile sunt în general scurte, necesitând intervenții repetate ale anchetatorului; preferă textelor «tematice», la modul

glumeț, amintirile din armată sau din timpul războiului; foarte bun reprezentant al graiului local” (p. LXXXVII).

3.2.2. În al doilea rând, important este, așa cum anticipam, sistemul de codare privind atât intervențiile anchetatorului, cât și reacțiile spontane ale subiecților din timpul AD, activitate care, departe de a fi o simplă prelevare de material de la o „mașină” de vorbit dialectal, este, să nu uităm, un act de comunicare asupra modului cum se comunică în mediul în care se desfășoară interacțiunea lingvistică (cf. § 1.2). Acest sistem de simboluri (semne codificate) este prezentat, într-o formă dezvoltată [α], după tabelele privind „transcrierea fonetică”, în secțiunea introductivă a volumelor de hărți și, în variantă simplificată [β], după aceleași tabele, în volumele de texte. În varianta [β] există semne codificate ce marchează, de exemplu, pasajele de vorbire directă, intervențiile anchetatorului sau ale altor persoane ce asistă la înregistrare, faptul că informatorul a râs (cu privire la apariția unei trăsături regionale), ezitățile în vorbire sau corectarea unei prime forme a cuvântului, faptul că anchetatorul a sugerat o anumită formă, respectiv că a revenit asupra întrebării privind forma unui cuvânt sau privind folosirea unui termen etc.

3.2.4. Deosebit de numeroase sunt simbolurile-semne codificate din varianta [α], dezvoltată (la care ne-am referit mai sus); pe hărțile lingvistice, în notele de pe marginea hărților, în textele de tip „material necartografiat” (MN), dar și în textele transcrise fonetic, pe baza a peste 20 de semne-simboluri se comunică, consecvent, informații primite de la subiecți, în timpul expunerii, privitoare la variația diacronică, diafazică și diastratică a vocabularului, respectiv la fonetisme și forme gramaticale ce atrag atenția, date cu privire la disponibilitatea vocabularului din perspectiva „Wörter und Sachen”, cu privire la oscilații în pronunție (cu implicații privind tipurile de variație lingvistică prezentate anterior); conținutul discursurilor este raportat, apoi, la situația realilor și la procedeul interogării; vezi, în Anexă, *Tabelul 1*, variantă tradusă și adaptată după originalul din Dumistrăcel et alii 2008: 120.

3.3. Dacă avem în vedere cele mai generale note luate în considerație în definirea pragmaticii, printre care ideea de acțiune și interacțiune comunicativă, respectiv distingerea sistematică între procesele care au loc la polul emiterii și la cel al receptării, pe fondul identificării relației dintre semne și cel care le interpretează (cf. Bidu-Vrănceanu et alii 1997: s.v.

pragmatică), informațiile metadiscursive pentru care în textele publicate există semnalări codificate de tipul celor enumerate în paragraful anterior concură la calificarea TD ca răspunzând criteriilor după care procesul comunicării dintre anchetator și informator poate fi considerat ca unul cel puțin satisfăcător din perspectiva pragmaticii.

3.4. La datele prezentate anterior, și tot pentru a evalua orientarea pragmatică a produselor AD, trebuie să adăugăm, neapărat, existența, chiar în discursurile informatorilor, a numeroase explicații în ceea ce privește faptele lingvistice care apar în vorbirea spontană, inserții provocate de respectarea „convenției de colaborare” ce a fost stabilită la începutul AD, convenție referitoare, în principiu, la autenticitatea graiului local prin *res* și *verba* (dar asupra căreia se revine, uneori, în cursul înregistrărilor). Ne referim la precizări ale subiecților comentând aspecte ce țin de variația diacronică („se zice pe nou” sau „pe vechi”; „nu se mai zice așa”), de variația diatopică interdialectală („în Oltenia”, „în alte părți”) sau intradialectală („pe la Suceava”, „prin Vrancea”). Numeroase sunt și comentariile care indică trăsături ale variației diafazice (pronunție „pe limbă lată”, „mai delicat”, „din vârful limbii”) sau ale variației diastratice („ca la carte”, „pe familie”, „țărănește”, „mai popular”) și tot atât de importante, din perspectiva distingerei între procesele care au loc la polul emiterii și la cel al receptării, sunt informații referitoare la situația realilor, respectiv la situația concretă de comunicare din timpul anchetei; o listă sumară a respectivilor indici verbali, de evaluare și autoevaluare a faptelor lingvistice din discursuri individuale, prezente în TD, ale subiecților înregistrați prezentăm în Anexe, *Tabelul 2*, cu precizările prezentate în § 3.2.4; în legătură cu terminologia folosită, cf. *Preambul*, A. § 1.-5).

4. Lărgirea cadrului analizei

Ni se pare evident faptul că numai în urma considerării tuturor informațiilor de genul celor enumerate în paragrafele anterioare, existente sau absente în materialele supuse analizei, putem emite judecăți de valoare privind adecvarea TD pentru investigarea pragmaticii comunicării, și nu printr-o proiectare *ad-hoc* a înseși anchetei. Mai mult, pentru ansamblul analizei, credem că trebuie avute în vedere, constant, date obiective ale producerii discursului (spațiul și registrul comunicării) și date subiective cu privire la vorbitor (competența lingvistică, manifestată prin variație lingvistică), elemente de bază ale unui „spațiu pragmatico-discursiv” (o

aplicație a acestei grile pentru analiza, în diacronie, a terminologiei medico-farmaceutice românești, și la Dumistrăcel et alii 2013, a se vedea schema de la p. 15).

5. Concluzii de etapă

5.1. Indiferent de raportarea la programul NALR sau la cel al AFLR, materialele lingvistice publicate sub titlul de „texte dialectale”, ca demersuri de geografie lingvistică românească, se prezintă drept contribuții importante din perspectivă etnolingvistică și sociolingvistică și, prin acest aspect, pentru studierea pragmaticii comunicării. Perspectiva etnolingvistică, în primul rând, derivă din însăși viziunea proiectării atlaselor lingvistice românești din a doua generație (ALR I și ALR II), după concepția școlii de geografie lingvistică Jaberg–Jud, pusă în operă prin celebrul *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* (Zofingen, 8 volume, 1928-1940). Așadar, atlasele lingvistice românești de după Weigand (*Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebiets*, 1909, unul fonetic și lexical), au avut la bază (seria Pușcariu–Pop–Petrovici) un chestionar inspirat de profilul atlasului Jaberg–Jud, orientare ce s-a transmis, fidel, în Chestionarul NALR și, deci, în atlasele publicate aparținând acestei serii. S-a transmis, de asemenea, o inovație a școlii românești de dialectologie, publicarea, paralel cu volumele de hărți, a unor volume de etno- și sociotexte orale în registru dialectal, în corelație cu tematica chestionarelor pentru ALR.

5.2. Lansarea, în 1963, de către Al. Rosetti și B. Cazacu, a proiectului „Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni” s-a inspirat după inițiativa Albert Dauzat, lingvist francez care, în 1939, a propus și promovat ideea alcătuirii lucrării intitulate „*Le Nouvel Atlas Linguistique de la France par Régions*”: însăși deplina corespondență a cuvintelor evidențiate prin italice din titlurile citate este concludentă în această privință. Numai că, la punerea în operă a proiectului francez, după ce au revenit chiar asupra chestionarului Dauzat, orientând anchetele spre *etnolingvistică*, autorii atlaselor regionale franceze au ales, pentru toate volumele publicate, titlul generic „Atlas *linguistique et ethnographique*”, urmat de precizarea zonei dialectale (sau numai geografice); de exemplu: „Atlas *linguistique et ethnographique du Lyonnais*” (vol. I, 1956), respectiv „~ de la Gascogne”, sau „~ du Centre” etc. Se consideră că această orientare a reprezentat o negare a „caracterului abstract” al atlasului lingvistic Gilliéron, cu punerea în aplicare a progreselor de studiu aduse de

viziunea „Mots et les choses”, modelul direct, recunoscut, fiind atlasul realizat de Karl Jaberg și Jakob Jud (cf. Tuailon 1976: 18-19).

5.3. Așadar, dialectologii români nu au dus până la ultimele consecințe modelul francez, evoluat, iar atlasele *regionale* românești au păstrat titulatura tradițională, limitată și nesatisfăcătoare din perspectiva tematicii și, respectiv, a ofertei interdisciplinare, situație comparabilă cu aceea a titlaturii așa-numitelor „texte dialectale”. În pofida titlaturii, atlasele din seria „Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni”, respectiv „Atlasul lingvistic român pe regiuni” sunt lingvistice și *etnografice* în aceeași măsură; mai ales prin secțiunea „texte”, ele oferă un material ce nu se poate compara cu nicio altă sursă în ceea ce privește vorbirea liberă, așadar și cu referire la relațiile, complexe, dintre interlocutori în procesul comunicării. Condiția de bază în privința evaluării și interpretării adecvate a materialelor oferite de TD o constituie considerarea atentă a principiilor și a metodologiei realizării volumelor respective.

A. SURSE

PORȚILE DE FIER = Cornelia Coțuț, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier”, I. Texte. Sintaxă*, București, Editura Academiei, 1973.

T.DIAL.B.N. = *Texte dialectale și glosar. Bistrița-Năsăud*, publicate de Maria Marin și Marilena Tiugan, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, București, 1987.

T.DIAL.D. = *Texte dialectale și glosar. Dobrogea*, publicate de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, București, 1987.

T.DIAL.M. I = *Texte dialectale. Muntenia, I*, sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1973.

II = *Texte dialectale. Muntenia, II*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1975.

III = *Texte dialectale. Muntenia, III*, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, 1976.

T.DIAL.M.B. I/1 = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Texte dialectale*, volumul I, partea 1, culese de Stelian Dumistrăcel și publicate de

Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, Iași, Editura Academiei Române, 1993.

I/2 = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Texte dialectale*, volumul I, partea a 2-a, culese de Stelian Dumistrăcel și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, Iași, Editura Academiei Române, 1995.

II/1 = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Texte dialectale*, volumul II, partea 1, culese de Ion-Horia Bîrleanu și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, cu o prefață de Stelian Dumistrăcel, București, Editura Academiei Române, 2002.

T.DIAL.O. = *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Coșuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.

ANEXE

Tabel 1. SIMBOLURI – SEMNE CODIFICATE

Nr. crt.	SEMNIȚAȚIA/ REFERENTUL	SEMNE – SIMBOLURI	SITUAREA
1.	Variație diacronică	[B], [T]; [R], [V]	Pe hărți, în notele de pe marginea hărților, în textele MN și în TD
2.	Variație diafazică și diastratică	[!]; [F] // [ε], [κ]	Idem
3.	Disponibilitatea vocabularului, oscilații privind pronunția (cu implicații privind variația diacronică, diafazică și diastratică)	[ε], [σ], [κ]; ?, [?]; #, [D]	Idem
4.	Situația realiilor	∞	Idem

5.	Desfășurarea anchetei și / sau	[σ], [D]; - ; [*], [**], [***];	Idem
	procedeul interogării	(INDIC.), (IMIT.), (GEST), (Fig.)	În paragraful I de sub titlul hărții și al textului MN; în TD

Tabel 2. INDICI VERBALI

Nr. crt.	SEMNIFICAȚIA	ENUNȚURI	SITUAREA
1.	Variație diacronică	„pe nou”, „acum” - „pe vechi”, „înainte (vreme)”, „nu se mai zice”, „se zice mai rar”	Frecvent, în TD, în notele de pe marginea hărților și în textele MN
2.	Variație diatopică Interdialectală	„în alte locuri”, „în alte părți”, „prin Oltenia”, „în (prin) Ardeal”	Idem
3.	Variație diatopică intradialectală (în funcție de poziția punctului de anchetă)	„în jos”, „la câmp”; „pe la Iași”, „pe la Suceava”, „prin Vrancea”, „noi nu spunem (așa)”	Idem
4.	Variație diafazică	„urât”, „pe limbă lată”; - „(mai) frumos”, „mai delicat”, „din vârful limbii”, „mai subțire”, „mai gingaș”,	Idem
5.	Variație diastratică	„ca la (după, în) carte”, „la școală”, „la oraș”, „în armată”, „pe familie”, „domnește”, „boierește”; „fărănește”, „(mai) popular”	Idem

6.	Situația realiilor	„nu crește pe la noi” (o plantă), „nu este/avem așa ceva” (un detaliu de relief, o unealtă etc.), „nu se face așa ceva” (în construcția casei sau a unor adăposturi pentru animale), „nu este obiceiul”	În special în notele de pe marginea hărților, în MN, dar și în TD
7.	Desfășurarea anchetei, situația de comunicare	„stai, să-mi aduc aminte!”, „n-am zis bine; îi spunea... [așa]”, „văd că le cunoști!”, „da' mata ai fost și cioban?”, „cum vine asta?” [la întrebări privind aspecte morfologice], „cum este în carte?” [referire la figurile din chestionar] etc.	Idem

DIALECTOLOGY AND PRAGMALINGUISTICS

Abstract: The present paper is a completed version of a study published in 2014 in a homage volume dedicated to the linguist Ion Coteanu. The general database used for the analyses is represented by a collection of oral texts in the dialectal register within the national projects *The New Romanian Linguistic Atlas, by Regions and the Phonogramic Archive of the Romanian language*. The oral text usage result analysis regarding the knowledge of the patois syntax (Magdalena Vulpe, 1980; Sabina Teiuș, 1980), carried out mainly in the aforementioned study, continues in this paper by assessing the same source from the perspective of the ethnolinguistic component, useful for editing articles in the updated and unified edition in progress of the *Dictionary of the Romanian Language* of the Academy. The study also includes an appendix containing a series of symbols - encoded signs (Table 1) and verbal indices (Table 2).

Keywords: register, syntax, ethnolinguistics, dialectology, pragmalinguistics.

[Prima versiune a lucrării a fost elaborată, în coautorat, cu cercet. princ. I dr. Doina Hreapcă și publicată în revista „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, Fascicula XXIV „Lexic comun / Lexic specializat”, An VII, Nr. 1-2 (11-12), 2014, p. 26-38, (Actele conferinței internaționale *Lexic comun / Lexic specializat* cu tema *Manifestări ale creativității limbajului uman*, Galați, 6-7 iunie 2014)].